

Att göra skillnad i kris

93 procent av svenskarna vill hjälpa till i händelse av kris. Men vad krävs av civilsamhället och andra aktörer för att kanalisera och möjliggöra detta engagemang?

© **Volontärbyrån och Forum – idéburna organisationer med social inriktning 2022**

Redaktör och formgivning: Ola Höiden

Foto: Adobe Stock (framsida), Sara Stigzelius (s 16), Peter Hodgson (s 18), Caroline Nilsson (s 20), Carina Wiro (s 21), David Lagerlöf (s 22).

Tryck: M-kopia

Inledning och sammanfattning

Denna rapport om ideellt engagemang och civilsamhällets bärande kraft i Sverige tar sin utgångspunkt i en nyligen genomförd Sifo-undersökning av Volontärbyrån och Forum. Undersökningen genomfördes 3–6 juni 2022 och berör frågor kopplat till människors benägenhet att engagera sig ideellt, inte minst i kristid.

Stor vilja att engagera sig vid samhällskriser

I undersökningen framgår bland annat att 37 procent av svenskarna har engagerat sig ideellt i en förening under det senaste året och att 67 procent skulle kunna tänka sig att engagera sig ideellt framåt. Dessutom anger hela 93 procent att de kan tänka sig att ställa upp i händelse av kris i Sverige, till exempel vid en naturkatastrof, bränder eller ny pandemi. Det är dock mycket oroväckande att hela 56 procent anger att de inte vet eller är tveksamma kring hur de skulle gå till väga för att ställa upp och hjälpa till. Detta engagemang riskerar alltså att gå förlorat, såvida vi inte förmår skapa strukturer för att kunna ta emot och möjliggöra ideellt engagemang såväl i kristid som mer långsiktigt.

Forskningsöversikt och intervjuer

I denna rapport redogör vi även för befintlig forskning kring ideellt engagemang i Sverige, liksom tankar och reflektioner i intervjuer med fyra representanter från civilsamhällets organisationer samt en forskare. Hur tar ideellt engagemang sig uttryck och vilka drivkrafter ligger bakom? Vilka möjligheter har civilsamhället att kanalisera detta engagemang i kristid och vilka hinder föreligger? Hur kan samverkan mellan olika aktörer bidra till att stärka det ideella engagemanget?

Den samlade bilden ger att drygt fyra miljoner personer engagerar sig ideellt i någon av vårt lands kvarts miljon organisationer. Volontärer,

förtroendevalda, frivilliga och funktionärer gör enorma insatser varje dag och bidrar till en rad olika samhällsnyttor, såsom demokratiutveckling, social samhällning och en starkt beredskapsförmåga inför eventuell kris. Inte minst under pandemin och i arbetet för människor på flykt märks de ideellas avgörande insatser.

I kristid exploderar engagemanget, något som civilsamhället ibland har svårt att kanalisera. När fler vill göra kortare insatser ställer det högre krav på föreningslivet. De frivilligas tid är gratis, men det är inte gratis att samordna och organisera engagemanget. Hur sänker vi trösklarna till engagemanget och får fler människor att engagera sig i såväl akuta insatser som mer långsiktigt?

Fem förslag på åtgärder för ett starkare civilsamhälle

Att det ideella engagemanget är starkt är ingen given sanning. De beslut, regler och lagar som finns påverkar drivkraften och möjligheten att engagera sig ideellt. I denna rapport föreslår vi fem åtgärder som skulle stärka Sveriges ideella organisationer, det ideella engagemanget och i förlängningen svensk krisberedskap.

1. Stärk infrastrukturen för det ideella engagemanget
2. Satsa på långsiktig och hållbar finansiering
3. Öka kunskapen om krisberedskap och civilsamhälle
4. Inrätta ett nationellt insatsråd för civilsamhällets insatser i kris
5. Säkerställ att ideellt engagemang sker genom idéburna organisationer

Åtgärderna presenteras i sin helhet i kapitlet "Fem åtgärder för ett starkt ideellt engagemang" på sida 14–15.

Innehåll

Det samhällsbärande ideella engagemanget	5
Engagemangets drivkrafter	5
Civilsamhället som bärande kraft genom svensk historia	6
Ett engagemang i förändring	6
Nio av tio svenskar kan tänka sig att engagera sig vid en samhällskris	7
Nästan fyra av tio har engagerat sig ideellt det senaste året	7
Två tredjedelar vill engagera sig	7
Samhällskriser lockar till stort engagemang	7
Hälften vet inte vart de ska vända sig vid en samhällskris	8
Civilsamhället kanaliserar och möjliggör engagemang i kristid	9
11 procent har hjälpt till vid en "särskild händelse"	9
Två typer av engagemang i kristid	9
Att hjälpa genom konkreta insatser och utifrån pliktmotiv	9
Civilsamhället har ett ansvar att kanalisera ideellt engagemang	10
En utmaning att bibehålla engagemanget efter krisen	10
Ideellt engagemang kräver organisatoriska strukturer och resurser	11
Bristande erfarenhet och långa ledtider försvårar i kris	11
Behov av strukturer och resurser	11
Snabb aktivering är avgörande	11
Viktigt att samhällsaktörer samverkar i kristid	12
Behov av samverkan mellan civilsamhälle och offentlig sektor	12
Kommunerna spelar en viktig roll i landets krishantering	12
Fem åtgärder för ett stärkt ideellt engagemang	13
1. Stärk infrastrukturen för det ideella engagemanget	13
2. Satsa på långsiktig och hållbar finansiering	13
3. Öka kunskapen om krisberedskap och civilsamhälle	13
4. Inrätta ett nationellt insatsråd för civilsamhällets insatser i kris	13
5. Säkerställ att ideellt engagemang sker genom idéburna organisationer	14
Intervjuer	15
Intervjuer med representanter från Rädda Barnen, Röda Korset, Sveriges Stadsmissioner, Sveriges Civilförsvarsförbund samt intervju med docent/lektor vid Marie Cederschiöld högskola.	
Källor och vidare lästips	23

Det samhällsbärande ideella engagemanget

Drygt fyra miljoner personer engagerar sig ideellt i någon av vårt lands kvarts miljon organisationer. Volontärer, förtroendevalda, frivilliga och funktionärer gör enorma insatser varje dag och bidrar till samhällsförbättring, ökad tillit och stärkt demokrati i Sverige. Detta engagemang märks inte minst i samband med samhällskriser av olika slag, så som vid flyktingmottagandet 2015, skogsbränderna 2014 och 2018, de senaste årens coronapandemi eller vid Rysslands invasion av Ukraina våren 2022.

Men vilka drivkrafter är det egentligen som ligger bakom allt detta engagemang? Och vilka former och uttryck tar detta engagemang i olika sammanhang och i olika samhällsfrågor?

Engagemangets uttryck och drivkrafter

I rapporten "Medborgergligt engagemang i Sverige 1991–2019" (von Essen & Svedberg, 2020) framgår att cirka hälften av Sveriges befolkning i åldern 16–84 år har arbetat ideellt någon gång under de senaste tolv månaderna. Detta engagemang har legat på en stabil nivå under hela tre decennier, trots konjunktursvängningar, ökade ekonomiska klyftor, en tilltagande politisk polarisering samt globalisering och digitalisering. Motiven och drivkrafterna bakom det ideella engagemanget är ofta kopplade till värderingar, människors önskan att delta i ett gott sammanhang och göra skillnad för andra, att visa medkänsla och känna sig behövda. Samtidigt innebär ideellt engagemang en möjlighet till nya sociala sammanhang, mötesplatser och nätverk, liksom ett lärande kopplat till engagemanget.

Det ideella engagemanget ligger några procentenheter högre hos män än hos kvinnor. Mäns engagemang är också mer stabilt över tid medan kvinnors engagemang fluktuerar något. För både män och kvinnor är det något vanligare

att engagera sig ideellt på landsbygden och i mindre städer eller förorter än i större städer.

Det är den äldsta och yngsta åldersgruppen som ägnar mest tid åt ideellt engagemang, medan åldersgrupperna däremellan (25–54 år) i större utsträckning behöver anpassa sitt engagemang till studier, förvärvsarbete och föräldraskap. Genomsnittet är 18 timmar per månad, en siffra som har ökat kontinuerligt sedan undersökningen genomfördes första gången 1992. Då var genomsnittet 13 timmar. En majoritet av de som engagerar sig ideellt gör det varje vecka eller en eller ett par gånger per månad.

Ideellt engagemang är vanligast i samhällsgrupper som har tillgång till socioekonomiska resurser, lever i familj med barn samt har ett kulturellt och socialt kapital. Här finns också ett starkt samband mellan ideellt engagemang och en uppväxt med föreningsaktiva föräldrar, liksom en koppling till högre utbildning.

Ungefär hälften av de som är ideellt engagerade har uppdrag som innefattar administration och praktiska uppgifter i någon form, och nästan hälften är engagerade i styrelse-/förtroendeuppdrag eller har olika typer av ledaruppdrag. En majoritet är också medlemmar i den organisation där de engagerar sig.

Idrottsorganisationer samlar merparten av de som arbetar ideellt, följt av fritidsorganisationer och bostadsorganisationer. En något mindre andel är engagerade i sociala, religiösa, kulturella och politiska organisationer eller rörelser. Samtidigt väljer cirka en av tio ideellt engagerade att göra en insats vid ett specifikt tillfälle, såsom vid flyktingmottagandet 2015 eller skogsbränderna 2014 och 2018. Enligt rapporten finns det ett starkt samband mellan att göra en insats vid en sådan "särskild händelse" och att arbeta ideellt på mer kontinuerlig basis (von Essen & Svedberg, 2020).

Civilsamhället som bärande kraft genom svensk historia

I Sverige finns det idag drygt 260 000 organisationer inom det civila samhället (SCB, 2022). Den största andelen, 62 procent, är ideella föreningar. Övriga organisationsformer är framförallt stiftelser, bostadsrätts- och samfällighetsföreningar. Bland de ideella föreningarna ryms exempelvis studieförbund, idrottsföreningar, miljöorganisationer och socialt inriktade organisationer.

Förutom alla ideellt engagerade människor och medborgare finns även 188 000 anställda i civilsamhället, motsvarande 3,8 procent av den totala arbetskraften i Sverige. Av alla organisationer i civilsamhället är det endast ungefär var tionde organisation som överhuvudtaget har anställda (von Essen (red), 2021). Bland ideella föreningar, den vanligaste juridiska formen, är det enbart 6 procent som har anställda (SCB, 2022). Det är alltså framförallt ideellt engagerade personer som utgör och är en förutsättning för den idéburna sektorn.

Civilsamhällets intäkter kommer i huvudsak från tre håll: En dryg tredjedel från allmänheten, en knapp tredjedel från offentlig sektor och resten från andra organisationer, företag och övriga källor (Giva Sverige, 2021). Denna fördelning har varit stabil under det senaste decenniet. Det civila samhällets bidrag till Sveriges BNP var 3,1 procent 2019, att jämföra med detaljhandeln som ligger på liknande nivå (SCB, 2021).

Sverige har en stark föreningstradition och det ideella engagemang är en del av vårt dåtida och nutida samhälle. För drygt hundra år sedan var Sverige ett fattigt land, och människor gick då samman för att förbättra situationen för sig själva och andra. I samband med detta startade stora folkrörelser, såsom arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och kvinnorörelsen, alla exempel på rörelser som på olika sätt förändrat, förbättrat och utvecklat vårt samhälle i grunden.

Det var genom idéburen organisering som demokratin kom att utvecklas och institutionaliseras i Sverige, och rösträttens tillblivelse och stegvisa utbyggnad är ett tydligt exempel. Många ideella föreningar startade då även

initiativ som än i dag lever kvar som viktiga delar av vårt samhälle, till exempel folktandvård, barnavårdscentraler, ambulanser och bibliotek. Den sociala innovationskraften är fortsatt stark i civilsamhället. Som exempel från modern tid kan nämnas Missing People, Skjutsgruppen och Fritidsbanken, som alla är lösningar på olika samhällsutmaningar.

Utän människors organisering i civilsamhället hade alltså vår demokrati som vi känner den idag helt enkelt inte funnits, och genom ideellt engagemang formas och utvecklas vårt samhälle och demokrati varje dag.

Ett engagemang i förändring

Människors vilja att engagera sig förefaller ligga relativt jämnt över tiden, däremot syns förändringar i formerna för det ideella engagemang. Begrepp som "spontanfrivillighet" och "gigg-engagemang" har börjat användas och medför nya krav på traditionella folkrörelseorganisationer.

Många organisationer anser att verksamhetsutveckling är en ödesfråga, såsom att adressera medlemsrekrytering i en tid av sjunkande medlemsantal. Men också att diskutera olika samverkansfrågor mellan frivilliga och offentliga aktörer, då en trend är att offentliga aktörer har allt större förväntningar på frivilliga. Samtidigt har myndigheter, landsting, regioner, kommuner, företag och organisationer alla ett gemensamt ansvar för att samhället ska fungera, både vid akuta kriser och på längre sikt (Röda Korset, 2019). Enligt Röda Korset har forskningen identifierat fyra större förändringsmönster när det gäller frivilligt engagemang:

- Offentliga aktörer har allt högre förväntningar på frivilliga.
- Frivilligverksamheter är mer oförutsägbara idag då individer är mindre benägna att organisera sig i en specifik organisation under en längre tid.
- Ny teknik minskar behovet av fysiska mötesplatser.
- Det frivilliga engagemang präglas av individuella drivkrafter snarare än kollektiva drivkrafter.

Nio av tio svenskar kan tänka sig att engagera sig vid en samhällskris

Under perioden 3-6 juni 2022 genomfördes en Sifo-undersökning av Kantar Public, på uppdrag av Volontärbyrån och Forum, med syfte att undersöka svenska folkets vilja att engagera sig ideellt, såväl generellt som vid samhällskriser. Totalt 1140 respondenter besvarade de fyra frågorna i undersökningen.

Nästan fyra av tio har engagerat sig ideellt det senaste året

Enligt undersökningen har 37 procent av svenska folket engagerat sig ideellt i en förening under de senaste tolv månaderna, till exempel som volontär, styrelseledamot eller ledare. Engagemanget är vanligast i åldersgruppen 65-79 år (43%) och minst vanligt i gruppen 18-29 år (31%). Män har engagerat sig ideellt i något högre grad än kvinnor, 39 procent jämfört med 35 procent.

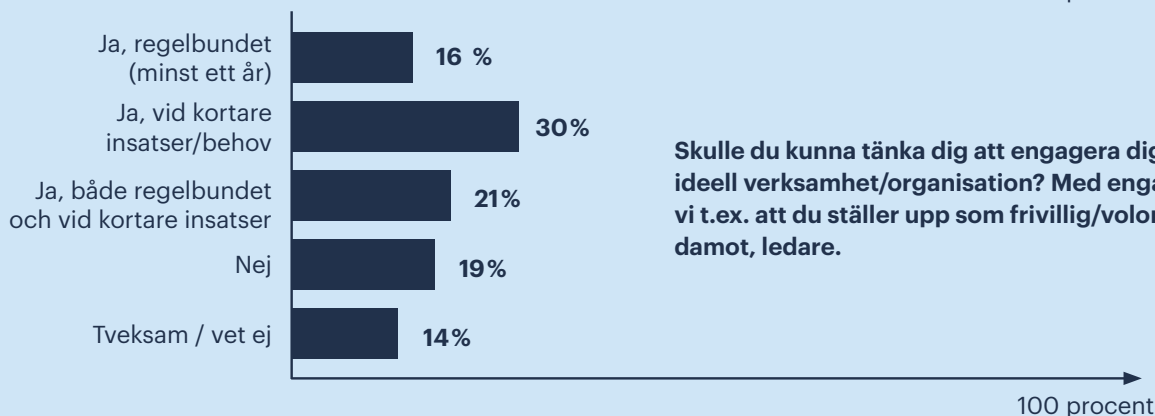
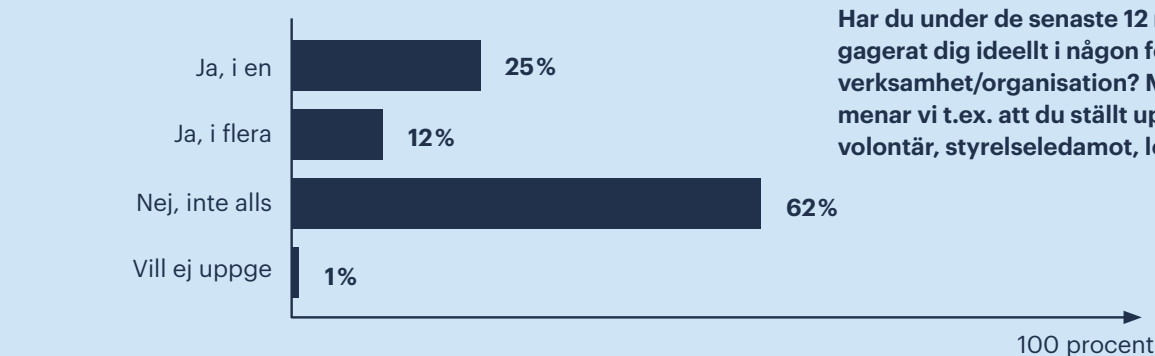
Två tredjedelar vill engagera sig

Hela 67 procent anger att de skulle kunna tänka sig att engagera sig ideellt i en förening, antingen regelbundet (16%), vid kortare insatser (30%) eller både regelbundet och vid kortare insatser (21%). 19 procent svarar "nej" och 14 procent "tveksam / vet ej".

Störst andel intresserade finns i åldersgruppen 18-29 år (76%), en andel som sjunker med stigande ålder. För åldersgruppen 69-75 år är andelen intresserade 57 procent, med viss överrepresentation av kvinnor i denna grupp.

Samhällskriser lockar till stort engagemang

Hela 93 procent kan tänka sig att ställa upp i händelse av kris i Sverige, till exempel vid en naturkatastrof, bränder eller ny pandemi. 58 procent svarar "ja, absolut" och 35 procent "ja,

kanske". Män svarar "ja, absolut" i högre utsträckning än kvinnor, 65 procent jämfört med 50 procent.

Andelen som kan tänka sig att ställa upp i händelse av en kris är som störst i yngre åldrar. Andelen är 76 procent i åldersgruppen 18–29 år och 57 procent i åldersgruppen 65–79 år.

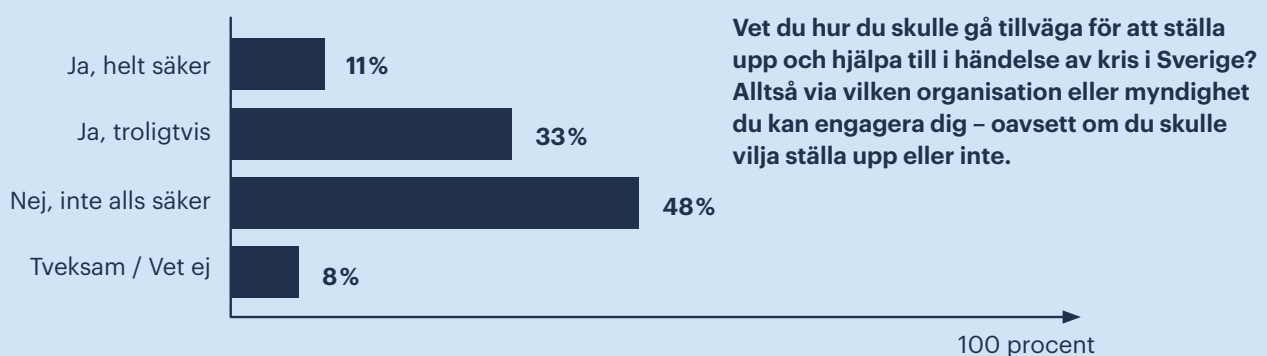
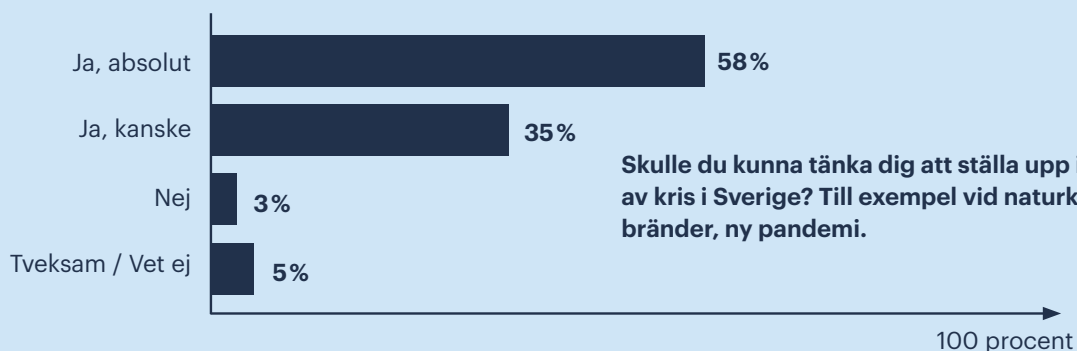
Hälften vet inte vart de ska vända sig vid en samhällskris

Mer än varannan svensk vet inte hur de skulle gå tillväga för att ställa upp och hjälpa till i händelse av kris i Sverige eller vilken organisation eller myndighet det går att vända sig till. 48 procent uppger att de inte alls vet och en av tio (8%) svarar att de är tveksamma. Denna fråga gäller oavsett om man är intresserad av att engagera sig eller inte. Framförallt är okunskapen påtaglig hos yngre, hela 63 procent i åldersgruppen

18-29 år svarar "nej, inte alls säker". Motsvarande andel i åldersgruppen 65-79 år är 39 procent.

Män anger i högre utsträckning än kvinnor att de vet hur de skulle gå tillväga, 47 procent jämfört med 41 procent. Extra stor blir denna skillnad då yngre män jämförs med yngre kvinnor.

Resultatet av denna Sifo-undersökning ligger i linje med annan forskning kring ideellt engagemang. På nästkommande sidor redogörs för en samlad bild av uttryck och drivkrafter för just ideellt engagemang i kristid, inklusive möjligheter, utmaningar och rekommendationer kopplat till detta engagemang.

Civilsamhället kanaliserar och möjliggör engagemang i kristid

Kriser i vår närhet och vår omvärld brukar väcka ett stort engagemang och en tilltro till att vi som samhällsmedborgare kan bidra till förändring. Här finns tydliga drag av spontan mobilisering och behov av tidsbegränsade insatser i samhället, vilket sällan ingår i ideella organisationers kontinuerliga verksamhet.

Det är tydligt att många inte vet vart de ska vända sig i händelse av kris. Samtidigt kan det vara svårt att få de som har engagerat sig i en organisation att stanna kvar även på lite längre sikt, då krisen har ebbat ut. I förlängningen handlar frågan om hur vi skapar ett långsiktigt, hållbart engagemang som har de bästa förutsättningarna att kunna bidra till demokratiutveckling och social sammanhållning.

11 procent har hjälpt till vid en "särskild händelse"

Enligt rapporten "Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019" (von Essen & Svedberg 2020) har elva procent av den svenska befolkningen gjort ideella insatser vid en så kallad "särskild händelse". Det visar att det vilar en slags latent resurs hos befolkningen att hjälpa till vid samhällskriser av olika slag. Denna beredskap är dock inte jämnt spridd i befolkningen. 71 procent av de som gjort en sådan insats uppger att de redan är ideellt engagerade i någon form medan endast 7 procent av dem aldrig har arbetat ideellt.

I samma rapport framgår det att de som har gjort en insats vid en särskild händelse något oftare har vuxit upp med föräldrar som varit föreningsaktiva. Det är också vanligare att någon gjort en insats vid en särskild händelse om den ena eller båda föräldrarna är utrikes födda. Däremot finns det inget samband mellan att ha gjort

en insats vid en särskild händelse och kön, ålder, utbildningsnivå eller att ingå i sociala nätverk på fritiden.

Två typer av engagemang i kristid

Enligt Johan Vamstad, docent i statsvetenskap vid Marie Cederschiöld högskola, går det att skilja mellan två olika typer av engagemang i kristid. Den ena typen handlar om det etablerade civilsamhällets engagemang, som utförs av de som redan har erfarenhet av organiserat ideellt engagemang. Den andra typen av engagemang är den som uppstår vid en krissituation och som utförs av människor som inte nödvändigtvis varit ideellt engagerade tidigare. Vamstad menar att dessa engagemangstyper kan samverka, såsom att Hyresgästföreningen med sitt "Goda grannar"-initiativ gav hyresgäster en organisation för att hjälpa äldre grannar med till exempel matinköp under pandemin. Här rör det sig alltså om möjligheter för tidigare icke ideellt engagerade att mobiliseras på ett nytt sätt i en organisation med lång närvaro och historia i samhället.

Att hjälpa genom konkreta insatser och utifrån pliktmotiv

I en annan undersökning av Volontärbyrån (2022) framgår att de som har valt att engagera sig ideellt med koppling till Rysslands invasion av Ukraina har gjort det av många olika anledningar. Mest framträdande är att hela 83 procent anger att de har gjort det för att stödja och hjälpa andra, 73 procent anger att de vill göra en konkret insats. Motiv som rör inre drivkrafter eller personlig utveckling framträder inte lika tydligt vid denna akuta, internationella samhällskris som vid ett mer långsiktigt ideellt engagemang för en viss fråga. Snarare finns här ett tydligt pliktmotiv,

en slags moralisk skyldighet att hjälpa de som är i nöd. Hela 38 procent av de som har engagerat sig under kriget i Ukraina anger just plikt som motiv till sitt ideella engagemang, att jämföra med 12 procent då det inte rör sig om en specifik kris (Volontärbarometern 2022).

Civilsamhället har ett ansvar att kanalisera ideellt engagemang

Enligt en undersökning av Novus 2021 anser merparten av svenskarna att ideella organisationers primära uppgift är att hjälpa till i krissituationer, att hjälpa utsatta i andra delar av världen samt bidra till forskning och utveckling (Giva Sverige, 2021).

Samtidigt visar Sifo-undersökningen på uppdrag av Volontärbyrån och Forum (se föregående kapitel) att 93 procent av svenskarna kan tänka sig att ställa upp i händelse av kris, men att mer än varannan saknar kunskap om vart de ska vända sig i händelse av kris. Här vilar alltså ett ansvar på civilsamhällets organisationer att bättre fånga upp, kanalisera och möjliggöra det ideella engagemanget. Detta är ett ansvar som behöver delas med politiska beslutsfattare och myndigheter.

Bland de människor som väljer att inte engagera sig eller som väljer att avsluta sitt engagemang är den främsta anledningen att inte få chansen eller en avsaknad av bekräftelse i sitt engagemang (Vamstad, 2022).

En utmaning att bibehålla engagemanget efter krisen

Det är vanligt att de som har gjort en insats vid en krissituation redan engagerar sig ideellt i någon form. Samtidigt är det bara en dryg fjärde-

del av de som engagerat sig i kris som fortsätter sitt engagemang då krisen har passerat, ofta då i samma organisation, nätverk eller grupp som tidigare. Slutsatsen är att engagemang vid en tidsbegränsad samhällskris inte per automatik leder vidare in i ett längre engagemang (von Essen & Svedberg, 2020).

Samtidigt finns det annan forskning kring ideellt engagemang i kristider som pekar i olika riktningar med avseende på just fortsatt och mer långvarigt engagemang, beroende på engagemangets karaktär. I rapporten "Generosity in times of crisis" (Vamstad, 2022) dras till exempel slutsatsen att nya "generositetsbeteenden" har utvecklats som ett svar på coronapandemin. Just denna typ av beteenden har visat sig vara mer långsiktigt hållbara – och de som tillämpar dem under en kris fortsätter ofta med det även efter krisen, om så är möjligt.

Ideellt engagemang kräver organisatoriska strukturer och resurser

I kristid exploderar engagemanget. Men när allt fler vill göra kortare insatser ställer det samtidigt högre krav på civilsamhällets organisationer. Det finns en utmaning i att många som vill engagera sig inte vet hur de ska gå tillväga. Samtidigt är det en utmaning för många organisationer att ta emot fler intresseanmälningar än de kan hantera. De frivilligas tid är gratis, men det är inte gratis att samordna och organisera engagemanget.

Bristande erfarenhet och långa ledtider försvårar i kris

En lång rad faktorer kan ligga bakom en organisations oförmåga att fånga upp och möjliggöra ideellt engagemang, bland annat bristande erfarenhet från tidigare krisberedskap och krishantering samt långa ledtider för omställning av verksamheter. Dessa faktorer framkommer bland annat i en undersökning av Volontärbyrån kring ideellt engagemang under Ukraina-krisen. De organisationer som har valt att inte göra några insatser under Ukraina-kriget anger att det beror på att det inte är en del av deras ordinarie verksamhet, men också att det kan vara svårt att hitta tillräckligt många frivilliga eller anställda, eller att det saknas pengar. Här nämns också brist på kompetens och att det tar tid att få nya verksamhetsstrukturer på plats. (Volontärbarometern 2022).

Vamstad argumenterar för att det bästa sättet att motverka olika hinder för engagemang i kristid är att just erfara kriser som organisation, att dokumentera lärdomar och samla på sig erfarenheter. Detta kan också göras genom studier och forskning samt genom kunskapsutbyte mellan olika aktörer och organisationer, bland myndigheter och civilsamhällesorganisationer.

Behov av strukturer och resurser

Frivilligheten kommer inte utan en kostnad, inte heller utan att de frivilliga ställer krav på organisationen där de är engagerade. Här behövs bland annat genomtänkta matchningsprocesser, introduktioner, utbildningar och strukturer kring frivilligheten som gör att ideella krafter lockas till engagemang och gärna väljer att stanna kvar i sitt engagemang. Det är också viktigt att de ideella kan vara med och forma verksamheten framåt, vilket dels bidrar till utveckling, dels stärker relationen mellan individ och organisation och bidrar till ett mer långsiktigt engagemang.

Snabb aktivering är avgörande

Alla frivilliga kan vara viktiga och fylla olika funktioner i en kris utifrån ett organisations- och samhällsperspektiv, men de personer som fått utbildning kan snabbare aktiveras i ett uppdrag och tar därmed mindre tid och resurser i anspråk. Det minskar också risken för att de ideella tappar intresset och väljer att engagera sig på annat sätt eller i en annan organisation.

Sammantaget handlar ideellt engagemang i kris mycket om förberedelser inom organisationen, att ha fungerande stödsystem och strukturer som underlättar aktiveringen av ideellt engagemang. Här handlar det också om att ha tydliga roller och uppgifter bland såväl ideella som anställda. Det behöver också finnas tid och andra resurser att handleda och stödja frivilligengagemanget.

Viktigt att samhällsaktörer samverkar i kristid

Att 37 procent av svenska folket har engagerat sig ideellt i en förening under de senaste tolv månaderna (Kantar Public, 2022) och att 11 procent har gjort en konkret ideell insats vid en samhällskris (von Essen & Svedberg, 2020) betyder inte att det ideella engagemanget är jämnt spritt över befolkningen. Snarare kan det ses som ett uttryck för hur civilsamhällets infrastruktur kan möjliggöra det medborgerliga engagemanget i samhället.

Samtidigt är det tydligt att det finns hinder och trösklar som försvårar ett ideellt engagemang vid en samhällskris. Det handlar inte bara om utmaningar kopplade till organisatoriska strukturer och resurser, det handlar också om bristande samverkan mellan olika aktörer och sektorer i samhället.

Behov av samverkan mellan civilsamhälle och offentlig sektor

Statliga utredningar visar att offentliga aktörer kan bli bättre på att ta emot och använda förstärkningsresurser, inklusive den resurs som frivilliga utgör. Här kan alltså myndigheter, kommuner och länsstyrelser öppna upp för mer samverkan med civilsamhällets olika frivilligorganisationer. Samtidigt kan organisationerna bli bättre på att göra sig mer tillgängliga gentemot myndigheter och andra offentliga aktörer, på liknande sätt som att de behöver tillgängliggöra sig gentemot enskilda medborgare som vill engagera sig (Röda Korset, 2019).

Kommunerna spelar en viktig roll i landets krishantering

Ansvar för Sveriges krishantering ligger i första hand på lokal nivå, hos den kommun som drab-

bas och den eller de sektorer av samhället som är inblandade (krisinformation.se). Här ligger också ansvaret för resurser och samverkan.

I en kommunundersökning av Röda Korset 2019 påtalar flera av kommunerna att de behöver förbättra kontakten med frivilligorganisationerna samt vidga samarbetet och inkludera fler organisationer i olika frågor som kan beröra dem gemensamt. Bland de kommuner som deltog i undersökningen hade två tredjedelar tidigare erfarenhet av konkret samverkan med frivilligorganisationer i händelse av kris eller inom det civila försvaret, ofta en samverkan av oplanerad karaktär. Många kommuner anger att samverkan skett i samband med faktiska händelser och i enstaka fall genom planerad övningsverksamhet. Planerad övningsverksamhet är också någonting som efterfrågas i ökad utsträckning från det civila samhällets organisationer. Genom att öva tillsammans över sektorsgränserna utvecklas och befästs samverkan.

Bland utmaningarna nämns att själva ramarna för samverkan är otydliga, vilket kan leda till missförstånd kring roller vid insatser och att kommuner ibland har svårt att upprätthålla kontakten med frivilligorganisationerna. Några kommuner uttrycker att det behövs mindre, mer flexibla grupper som enklare kan organisera de spontanfrivilliga som dyker upp och vill hjälpa till på plats. Det kan vara svårt för kommunens personal att ta hand om de som engagerar sig spontant då kommunens resurser redan är aktiverade på andra sätt och i andra delar av en krisinsats (Röda Korset, 2019).

Fem åtgärder för ett stärkt ideellt engagemang

I Sverige har vi en stark historia av ideellt engagemang som lever vidare än i dag. Så många som varannan svensk väljer att engagera sig inom ramen för en ideell organisation som de tycker gör viktiga saker, något som är tillgodo för både individen och samhället i stort. Det gäller i kris såväl som långsiktigt. Att engagemanget är starkt är dock ingen given sanning. De beslut, regler och lagar som finns påverkar drivkraften och möjligheten att engagera sig ideellt. Vi föreslår här fem åtgärder som vi ser skulle stärka ideella organisationer, det ideella engagemanget och i förlängningen svensk krisberedskap.

1. Stärk infrastrukturen för det ideella engagemanget

Civilsamhällets organisationer behöver stöd i mobilisering av frivilliga, kompetensutveckling kring ideellt engagemang och rekrytering av ideella i hela Sverige. Dessutom vet hälften av svenska folket i dag inte vart de skulle vända sig för att hjälpa till i händelse av kris. Ett exempel på en åtgärd för att stärka infrastrukturen för det ideella engagemanget är att satsa på den nationella förmedling av ideella uppdrag som finns i dag, Volontärbyrån. Då skulle verksamheten kunna skalas upp så att den kan stödja fler organisationer i såväl kris som mer långsiktigt samt underlätta för fler att engagera sig i civilsamhället.

2. Satsa på långsiktig och hållbar finansiering

Att ideellas tid är gratis betyder inte att samordningen, rekryteringen och kanaliseringen av engagemanget är det. Vi föreslår därför att regeringen ser över och utökar kärnfinansiering-

en och det generella stödet av civilsamhällets organisationer. Detta är centralt om det offentliga förväntningar på idéburna organisationer ska kunna uppfyllas. Särskilt viktigt är det att det offentliga är med och delfinansierar civilsamhällets digitaliseringsresa, där det nya landskapet ställer stora krav på personuppgiftshantering, tillgänglighet och arbetsformer. Vi föreslår även riktade projektbidrag som kan sökas med målet att främja och stärka människors möjlighet att engagera sig ideellt i kris.

3. Öka kunskapen om krisberedskap och civilsamhälle

Elever och studenter kan idag gå igenom hela utbildningssystemet utan att lära sig någonting om föreningslivet och det ideella engagemangets betydelse för välfärd och demokrati. Det leder i sin tur till att människor i centrala samhällsfunktioner, såsom politiker, tjänstemän, socionomer, lärare, journalister och ekonomer saknar viktiga kunskaper om civilsamhället och att många inte känner till vart de kan eller bör vända sig vid en samhällskris. Vi vill därför se att kunskap om det ideella engagemanget, föreningslivet och krisberedskapen inkluderas som del av skolans läroplan.

4. Inrätta ett nationellt insatsråd för civilsamhällets insatser i kris

En av de viktigaste lärdomarna vi dragit av senaste årens kriser är behovet av insatsledning med ett strategiskt helhetsansvar. Vi vill därför se att det inrättas ett nationellt insatsråd för civilsamhällets insatser i kris där även berörda myndigheter deltar. Syftet med ett sådant råd skulle inte vara att ersätta eller ta över uppgifter

från lokala nivå, utan snarare att möjliggöra för en snabbfotad ansvars- och rollfördelning och koordinering. Exempel på områden skulle kunna vara samordning, rekrytering och utbildning av volontärer, gemensamma informationskampanjer, delandet av rutiner, gemensam uppföljning av insatser samt att bistå den regionala och lokala nivån med resurser, däribland språkkunskaper och lägesbilder – för att nämna några exempel. Genom att inkludera en bred uppsättning aktörer, exempelvis trossamfund, ungdoms- och pensionärsorganisationer och funktionsrättsrörelsen, öppnas även dörren till ökad förankring i befolkningen.

5. Säkerställ att ideellt engagemang sker genom idéburna organisationer

Grunden för det organiserade engagemanget i Sverige är att det uppstår och definieras av människor och organisationer. När engagemang i kristid organiseras genom idéburna organisationer skapas förutsättningarna för ett hållbart engagemang med långsiktiga strukturer som även säkrar en tydlig rågång mellan det offentliga och civilsamhällets ansvar. Vi vill därför se att det offentliga, myndigheter och kommuner, tydliggör att grunden bör vara att organisering av ideellt engagemang sker genom civilsamhällets organisationer. Det möjliggör för en utveckling där det självvalda, egenformulerade ideella engagemanget kan växa, samtidigt som vi säkerställer att hjälpen når dit den gör störst nytta.

Intervju med Sara Stigzelius Gruppchef och nationellt verksamhetsansvarig för medlemsfrågor på Rädda Barnen.

Vid varje samhällskris har vi lätt att hitta volontärer som vill engagera sig i det akuta skedet. Är vi inte snabba nog går de till andra organisationer eller tappar intresset.

Vilka engagerar sig ideellt hos er idag?

– Vi har idag cirka 3 000 föreningsaktiva och volontärer, framförallt personer i arbetsför ålder, både män och kvinnor. Många är välutbildade och kan bidra med tid och flera professionella kunskaper. Just nu syns en enorm uppslutning i Ukrainakrisen, där närhetsprincipen gör krisen till en viktig faktor. Gemensamt för alla kriser och engagerade är annars det stora engagemanget för barns extra utsatthet i kris.

Vilka uppgifter har volontärerna och vilken betydelse har det ideella engagemanget för er verksamhet?

– De kan ha flera olika uppgifter, till exempel som kontaktpersoner för ukrainare som behöver boende. De kan också vara aktivitetsledare med fokus på psykosocialt stöd, föräldrasamtalsledare eller mottagare vid ankomstplats. Våra volontärer är helt avgörande för att öka tryggheten och att kunna skala upp arbetet på många platser samtidigt.

Har det ideella engagemanget har förändrats på något sätt under de senaste åren?

– Eftersom Rädda Barnens verksamhet har en

ny inriktning med ökat direktstöd har också det ideella engagemanget förändrats. Vi tänker att så som vi ropar får vi svar, och det kan vara svårt att se exakt vad som driver det förändrade engagemanget. Är det vår nya inriktning eller behovet av nya engagemangsformer?

Hur rekryterar ni era volontärer?

– Genom volontärplattformen hos Volontärbyrån, genom nationella facebook- och instagramannonser, genom lokala grupper och lokal-föreningars sociala medier. Men också genom information från arbetsgivare och relationer med personer lokalt.

Hur engagerar ni era volontärer i verksamhet och hur får ni dem att stanna kvar?

– Vid varje samhällskris har vi lätt att hitta volontärer som vill engagera sig i det akuta skedet. Är vi inte snabba nog går de till andra organisationer eller tappar intresset. Rollerna behöver vara tydligt definierade både i kris och långsiktig direktverksamhet. Vi ser exempelvis större behov och fokus på stödstrukturer i engagemanget. Därför arbetar vi för långsiktigt och hållbart engagemang genom utbildning och uppföljning.

Lokalföreningar behöver direkt knytas till de individer som vill göra en volontärsatsning så att de kommer in i ett sammanhang.

Finns det några trösklar som bromsar eller förhindrar ideellt engagemang hos er idag?

– Tröskeln är att de ska genomgå utbildning, skriva under ett antal riktlinjer och lämna belastningsregister. Detta är inte förhandlingsbart, vi kräver det för att det ska vara så tryggt som möjligt. Men i dagsläget har vi ingen bra automatik i det, vilket gör det hela tungrovt framförallt för andra ideella som ska ge stöd. Men genom att underlätta administrationen och ha bättre stödsystem kan vissa trösklar sänkas. Möjligtvis skulle utbildningar kunna göras på något annat vis om det är personer som har svårigheter att ta till sig kunskapen i det format vi erbjuder.

Vilka krav ställer det ideella engagemanget på era resurser?

– Vi håller just nu på att bygga upp stödsystem för detta arbete och har hittills instiftat fyra nya nationella roller som ska ta fram stödstrukturer och koncept för direktstödsengagemang. Vi har också nya volontärkoordinatorer och sedan några år tillbaka case managers regionalt och lokalt.

Hur kan ideellt engagemang underlättas genom samverkan mellan olika samhällsaktörer?

– Samverkan lokalt mellan olika aktörer är ofta helt avgörande men kan också försvåra verksamheten om de organisationer som samverkar har olika strukturer.

Hur tror du att det ideella engagemanget kommer att utvecklas framåt och påverka er?

– Vi tror att det digitala direktstödet kommer att öka om vi vill vara på de arenor där barn finns. Där arbetar vi aktivt för att utveckla verksamheten.

Vilken betydelse har det ideella engagemanget för samhället som helhet och i kristid?

– Vi tror att det är avgörande, därför satsar vi

stort på det framåt. När vi kommer samman i gemensam sak kan vi uträtta stordåd, det visar sig inte minst i kris. Mycket av vårt ideella engagemang ökar i och med kriser i samhället. Med personer som är villiga att snabbt ställa om sina liv kan vi ännu snabbare samordna dessa krafter och också finnas ännu mer långsiktigt där det behövs som mest.

Vilka hinder finns det i att kanalisera det ideella engagemanget vid kristid?

– Ett hinder är att vi ännu inte samordnat vårt arbete tillräckligt tydligt så att vi snabbt kan aktivera människor. Som ett svar på detta anställer Rädda Barnen under 2022 en rådgivare för barnkrisstöd som har till uppgift att just arbeta med frågan hur Rädda Barnens krisstöd ska se ut framåt. När aktiveras dessa stöd och hur kan vi agera vid en stor samhällskris?

Finns det några ytterligare frågeställningar som civilsamhället bör hantera framåt?

– Vi har inte tillräckligt väl lyckats samordna oss som civilsamhälle totalt sett, vi skulle kunna arbeta än mer effektivt om vi samverkade och samordnade oss i ännu större utsträckning.

Intervju med Jacob Ingelgren

Enhetschef förening på Röda Korset.

Vi måste kunna leverera så mycket verksamhet som möjligt. Frivillighet är inte gratis, kan inte betraktas som billig arbetskraft. Det behövs utbildningar och logistik runt frivilligheten.

Hur många volontärer har ni, vilka uppgifter och drivkrafter har de?

– I Sverige hade vi 22 000 frivilliga 2021. Och totalt 400 anställda. Ju mer tidsomfattande och komplext ett uppdrag är, desto mer erfarenhet och kompetens krävs, till exempel för en ordförande i en större lokalförening. Men det finns också kortare uppdrag med lägre tröskel. Vi har en övervikt av kvinnor, men också pensionärer och studenter. Uppdraget är den största drivkraften, att lindra och förhindra mänskligt lidande.

Vilken betydelse har det ideella engagemanget för er verksamhet?

– Frivilligengagemanget betyder allt, det är byggstenen i Röda Korsets verksamhet. Det bidrar till att vi kan finnas på plats i lokalsamhället. De finns redan där, både i det pågående arbetet och i kriser.

Har det ideella engagemanget förändrats på något sätt under de senaste åren?

– Vi upplever att det ideella engagemanget är lika stort som alltid, men vid kriser är det otroligt stort. Det finns en benägenhet att ta kortare uppdrag, att spontanfrivilligheten ökar. Utmaningen ligger i att rekrytera till lite mer långsiktiga och organisatoriska uppdrag.

Hur rekryterar ni era volontärer?

– Vi jobbar med en frivilligcykel och ett speciellt rekryteringsverktyg. Det börjar redan innan rekryteringen, med verksamhetsutveckling och mål. Vi rekryterar framförallt lokalt, med stöd från centralt håll. Vi lägger också ut uppdrag på Volontärbyrån. Sedan har vi introduktionsträffar, matchningar och screening, inklusive intervjuer.

Hur engagerar ni era volontärer i verksamhet och hur får ni dem att stanna kvar?

– Det handlar om att behålla och utveckla engagemanget, att jobba med introduktioner, fortbildningar, erkännanden och att uppmärksamma frivilligheten. Vi försöker skapa en långsiktig hållbarhet, att frivilliga ska kunna växa med olika uppdrag. Och det gäller att matcha med rätt uppdrag.

Finns det några trösklar som bromsar eller förhindrar ideellt engagemang hos er idag?

– Det handlar framför allt om människors livssituation och deras tillgängliga tid. Vi har anpassat oss genom kortare introduktioner och att alla ska kunna engagera sig på något sätt. Vi behöver ha en mångfald och vara inkluderande i kommunikationen, att skapa förutsättningar för att kunna involvera människor. Det handlar om internde-

mokrati, hur vi tar beslut i organisationen, hur folk kan vara med och forma verksamheten.

Vilka krav ställer det ideella engagemanget på era resurser?

– Det är viktigt att det finns strukturer. Bara för att det finns en frivillighet är det ju inte kravlöst. De frivilliga måste också kunna ställa krav på oss. Vi måste kunna leverera så mycket verksamhet som möjligt. Frivillighet är inte gratis, kan inte betraktas som billig arbetskraft. Det behövs utbildningar och logistik runt frivilligheten.

Hur kan ideellt engagemang underlättas genom samverkan mellan olika samhällsaktörer?

– Vi som är del av civilsamhället har olika uppdrag, vi behöver samverka och komplettera varandra. Vi har ju dessutom en stödjande funktion till staten. En utmaning här är kraven från externa bidragsgivare, både från staten och privat sektor, till exempel kraven på återrapportering av medel. Det blir en tröskel och skapar mycket administration.

Hur tror du att det ideella engagemanget kommer att utvecklas framåt och påverka er?

– Vi anpassar oss väldigt mycket efter varje unik kris. Kanske kommer frivilligengagemanget att bli ännu kortare i framtiden, kanske även fler företagsvolontärer. Kanske ser vi också ett landskap där även statliga institutioner har frivilliga. I framtiden blir vi ännu mer en möjliggörare, en organisation som kanaliserar engagemang. Tidigare berättade vi hur man engagerar sig, men nu kommer människor till oss, vi möjliggör engagemang. Kanske blir det även mer digital verksamhet och mer digitalt engagemang. Och mer självorganisering, att organisationer och nätverk skapas snabbare än idag.

Vilken betydelse har det ideella engagemanget för samhället som helhet?

– Det handlar om demokratiutveckling och folkhälsa. Att ha frivilliga i lokalsamhället skapar förutsättningar att agera snabbt, det bygger motståndskraft i samhället. Där har vi en styrka

att vi redan finns på plats. Men sedan finns ju alltid en ställtid i engagemanget.

Vilken betydelse kan det ideella engagemanget ha för samhället i kristid?

– Vi fyller en viktig roll i kristid och vi övar även för krig. Vi kompletterar och stödjer staten. Men vi vill ju inte heller ta över statens roll. Staten behöver skapa förutsättningar för medborgarna att kunna vara frivilliga. Även tillträde är ett viktigt ord, att vi får tillträde till samhället, att det finns rapporteringssystem och arvoderingsystem som gör att folk kan vara frivilliga.

Hur kan ni kanalisera det ideella engagemanget vid kristid?

– Vi har befintliga frivilliga som snabbt kan hjälpa till och vi övar även för kris. De är alltså redan tränade, de har en kompetens och kan agera direkt. Sedan behöver vi förstå rekrytera mer när krisen kommer. Och vi agerar även efter en kris, med fortsatt stöd till utsatta. Under pandemin har vi samarbetat mycket med andra organisationer och mött krisen med mycket kreativitet.

Hur kan eventuella hinder för engagemang i kristid motverkas?

– Vid kris växer engagemanget enormt och då handlar mycket om matchning. Vi skickar inte iväg frivilliga till kriser runt om i landet, primärt agerar vi så lokalt som möjligt. Men vid en långvarig kris måste vi avlasta befintliga frivilliga.

Finns det några ytterligare frågeställningar som civilsamhället bör hantera framåt?

– Det är viktigt att den här typen av forskning fortsätter. Forskningen idag känns oftast mest tillbakablickande. Vi behöver titta mer på risker, förutsättningar och behov av förberedelser. Hur kan frivilliga engageras ännu enklare, kan lagstiftningen bidra på något sätt. Den diskussionen behöver vi nog ha mer, liksom en diskussion kring de krafter som verkar mot demokratin.

Intervju med Jonas Wihlstrand

Generalsekreterare på Sveriges Stadsmissioner.

Det ideella engagemanget har funnits med sedan start för 170 år sedan och är en grundläggande del av vårt DNA.

Hur många ideellt engagerade har ni i er verksamhet och vilka är de?

– Idag engagerar sig runt 1500 volontärer i Stadsmissionen. Merparten är generellt kvinnor i övre medelåldern, men gemensamt med alla som söker sig till oss är ett genuint samhällsengagemang och viljan att få bidra med något. Vi har fler volontärer i storstaden än på mindre orter, men på de mindre orterna är andelen volontärer högre jämfört med andelen anställda.

Vilken betydelse har det ideella engagemanget för er verksamhet och vilka uppgifter har volontärerna?

– Det ideella engagemanget har funnits med sedan start för 170 år sedan och är en grundläggande del av vårt DNA. Egentligen finns det inga begränsningar för vad en volontär kan bidra med. Vi har haft läkare, psykologer och andra legitimerade yrken, som utöver sitt yrke i vardagen bidrar utifrån sin legitimation. Precis som andra bidrar med engagemang i alla de tusentals behov som uppstår dagligen i verksamheterna.

Vilka krav ställer det ideella engagemanget på era resurser?

– Det ser väldigt olika ut lokalt men ofta finns det speciella volontärombud bland medarbetarna. De har ett extra ansvar för handledning och kontakt med volontärer i respektive enhet. Ibland finns också volontärsamordnare och ansvariga,

som utbildar, handleder och stödjer volontärer på ett särskilt sätt.

Hur rekryterar ni era volontärer?

– Stadsmissionen rekryterar volontärer via våra egna kanaler, till exempel genom webbplatser och annonser. Många använder också Volontärbyrån som rekryteringsplattform.

Hur kan ideellt engagemang underlättas genom samverkan mellan olika samhällsaktörer?

– Ofta kontaktar näringslivet oss och undrar på vilket sätt de kan bidra. Det finns ju ibland behov som kräver lite kortare men intensivare stöd. Då kan en hel avdelning komma och bidra genom sina kompetenser. Det är allt oftare så att företag erbjuder sina medarbetare en dag för socialt ansvarstagande. Partnerskap där alla sektorer går samman med både monetära och personella medel skapar en mycket bra kraftsamling.

Hur tror du att det ideella engagemanget kommer att utvecklas framåt och påverka er?

– Redan idag finns det engagemang i alla sektorer men också i egna privata kanaler utan organisationers stöd. Här gäller det för oss i den organiserade delen av civilsamhället att lära och förstå hur vi bäst hittar en modell som skapar bäst hållbar nytta för dem vi är till för. Vi är ibland lite långsammare i starten, men mer uthålliga. Hur blir vi tillsammans bättre än när vi gör saker enskilt eller parallellt?

Intervju med Carina Wiro

Nationell samordnare krisberedskap på Sveriges Civilförsvarsförbund.

Framförallt struktur och personal är viktigt. Och för samverkan krävs kunskapande insatser.

Hur jobbar ni med ideella idag?

– Vi jobbar inte med volontärer, vi utbildar medlemmar från de frivilliga försvarsorganisationerna för uppdrag med avtal. Civilförsvarsförbundet har cirka 12 500 medlemmar.

Vilken betydelse har det ideella engagemanget för er verksamhet?

– I föreningslivet och i allt arbete med frivilliga försvarsgrupper arbetar man ideellt. Det har en enorm betydelse för verksamheten.

Har engagemanget förändrats på något sätt under de senaste åren?

– Tendensen är att färre personer gör mer men periodvis tillkommer många som engagerar sig, som under pandemin och nu senast Ukraina.

Finns det några trösklar som bromsar eller förhindrar ideellt engagemang hos er idag?

– För att kunna rekrytera över huvud taget krävs det av oss som organisation att vi är tydliga med vilka vi är, vad vi står för och hur vi jobbar samt hur den enskilde kan göra nytta. Vi motverkar hinder genom förberedelser och vettiga strukturer som implementeras under icke kristid.

Vilka krav ställer engagemanget på era resurser och på samverkan?

– Att hålla igång en medlemsorganisation kräver en hel del av samtliga funktioner. Framförallt struktur och personal är viktigt. Och för samverkan krävs kunskapande insatser.

Hur tror du att engagemanget kommer att utvecklas framåt och därmed påverka er?

– Engagemanget varierar med omvärldsläget inom vårt verksamhetsområde. Så det kan gå snabbt att man plötsligt har tusen nya medlemsansökningar. Vi måste bli bättre på att snabbt återkoppla och ta hand om det engagemanget. Delvis tror vi det kan underlättas genom till exempel nätbaserade aktiviteter.

Vilken betydelse har det ideella engagemanget för samhället som helhet?

– Såklart har det stor betydelse. Vi som jobbar inom de frivilliga försvarsorganisationerna vet att demokrati, totalförsvar och folkförankring baseras på det ideella engagemanget.

Hur kan ni kanalisera det ideella engagemanget vid kristid?

– Vi är representerade i nästan hela landet och det lokala engagemanget kan enkelt fångas upp lokalt. Samtidigt finns en låg aktivitetsnivå och åldrad funktionärskår lokalt.

Finns det några ytterligare frågeställningar som civilsamhället bör hantera framåt?

– Hur vi, genom bättre kunskap och förståelse för varandras olika organisationer, kan leda allmänheten rätt i sitt engagemang. Så att ingen hamnar mellan stolarna och tappar lust och ork att engagera sig framgent.

Intervju med Johan Vamstad
Docent i statsvetenskap och lektor vid
Centrum för civilsamhällesforskning vid
Marie Cederschiöld högskola.

Civilsamhällets organisationer kanaliseras ideellt engagemang genom att ge det en infrastruktur som formar riktning och mål med engagemanget.

Vad motiverar och inspirerar människor till ideellt engagemang?

– Det finns väldigt många motiv och kombinationer av motiv. Frågan kompliceras sedan ytterligare av att de ideellt engagerade ofta inte själva vet vad som motiverar och inspirerar dem. Studier av livslånga "eldsjälar" visar att de inte anser sig ha gjort ett val att vara ideellt engagerade, de har helt naturligt alltid varit det. En faktor som förenar många av de som anser detta är att de växt upp i en familj där det förekom ideellt engagemang. För mer genomsnittligt engagerade är en av de viktigaste anledningarna till engagemang att de bjudits in till ett sammanhang för det.

Varför är ideellt engagemang viktigt för ett samhälle?

– I min forskning har jag skiljt mellan två generella källor till givande och medborgerligt engagemang, med två skilda betydelser för ett samhälle. Den första källan är egenskaper som finns i den engagerade själv, alltså helt enkelt viljan och de personliga motiven till att engagera sig. För denna källa har jag använt den engelska benämningen "civil", som i "civil behaviour", alltså

karaktärsdrag som gör någon "civiliserad" och villig till positivt engagemang. Den andra källan till engagemang är det sociala sammanhanget, eller känslan av att ha ett ömsesidigt utbyte med en större grupp, en organisation eller samhället i stort. Denna källa kan på engelska kallas "civic", alltså medborgerlighet, engagemang som man gör i interaktion med andra för att ens identitet eller delaktighet till ett sammanhang kräver det. I Sverige är givande mestadels "civil" och endast i mindre utsträckning "civic", medan frivilligt arbete är mestadels "civic" och endast i mindre utsträckning beroende på att frivilligarbetaren är "civil". Ideellt engagemang är viktigt för ett samhälle eftersom dessa två källor är ömsesidigt stärkande, det driver och stärker både den individuella utvecklingen och den sociala sammanhållningen.

Hur kan ideellt engagemang kanaliseras genom civilsamhället?

– Om man med civilsamhället menar civilsamhällets organisationer så blir frågan något enklare att besvara. Civilsamhällets organisationer kanaliseras ideellt engagemang genom att ge det en infrastruktur som formar riktning och mål

med engagemanget. Naturligtvis är det också viktigt att organisationerna för de engagerade tillsammans och att engagemanget på så sätt blir starkare och mer varaktigt.

Hur ser det ideella engagemanget ut vid olika typer av samhällskriser?

– Kanske kan man även här skilja mellan två generella typer. En sorts engagemang är det mobiliserade engagemanget som uppstår vid en krissituation, utfört av engagerade som inte nödvändigtvis varit engagerade tidigare. En annan sort är det etablerade civilsamhällets engagemang, alltså engagerade som redan är organiserade för ett visst engagemang. Pandemin visade på ett intressant sätt hur dessa två slags engagemang kan samverka. Ett exempel på det skulle kunna vara hur en väldigt väletablerad organisation som Hyresgästföreningen med sitt "Goda grannar" initiativ gav hyresgäster en organisation för att hjälpa främst äldre grannar med saker som matinköp. Många av de engagerade var säkert inte engagerade tidigare, krisen gav nya engagerade i gamla organisationer. En kris som klimatkrisen har nog svårare att mobilisera och den är mer beroende av varaktiga organisationer. Det har visserligen skapats nätverk av klimatengagerade på olika håll men dessa har svårt med kontinuiteten. Krig är en kris som i Sverige har en högst formaliserad struktur för engagemang genom civilsamhällesorganisationer och statlig finansiering.

Vilka olika hinder finns det för ideellt engagemang inom civilsamhället?

– I vår studie av ideellt engagemang under pandemin, i Sverige och flera andra länder, framkom en paradoxal kombination av hinder och möjligheter. Det vanligaste skälet till att de studerade i undersökningen valt att inte engagera sig var att de inte blivit tillfrågade, att de inte funnit ett sammanhang för det. Det kan alltså finnas skäl att försöka erbjuda möjlighet till att engagera sig. Samtidigt fanns det exempel på svarande som ansåg att de inte givits någon uppgift i

organisationen, möjligen för att organisationerna bjudit in fler än vad de har resurser att engagera. Mer resurser gör naturligtvis att fler kan engagera sig men det kan alltså finnas en risk i att bjuda in mer engagemang än vad man har resurser för.

Hur kan eventuella hinder för engagemang i kristid motverkas?

– De kan förmodligen inte helt undvikas. Det bästa sättet att motverka hindren för engagemang i kristid verkar vara att ha många kriser. Annorlunda uttryckt så verkar det enda som verkligen fungerar vara att dokumentera och samla erfarenheter från tidigare kriser. Detta kan göras genom forskning och genom kunskapsutbyte mellan olika aktörer och organisationer, bland myndigheter och civilsamhällesorganisationer.

Hur tror du att det ideella engagemanget kommer att utvecklas under de kommande åren?

– Jag tror att gränserna mellan olika samhällssektorer kommer att få mindre betydelse för det ideella engagemanget. Med andra ord tror jag på en fortsatt hybridisering av ideellt engagemang i civilsamhällets organisationer, företag och offentlig sektor. Detta innebär förstås en utmaning för etablerade organisationer som fortfarande förlitar sig på ideella insatser från medlemmar. Det är dock inte någon ny utmaning utan något som olika organisationer jobbat med en längre tid.

Finns det några kunskapsluckor kring ideellt engagemang som forskningen bör hantera och försöka besvara framåt?

– Det finns och kommer alltid att finnas kunskapsluckor kring ideellt engagemang, helt enkelt eftersom det är ständigt föränderligt. Civilsamhällesforskningen kommer aldrig att bli färdig, det är en pågående verksamhet som allt mer kommer att bli en integrerad del av civilsamhällets organisationer och deras ideella engagemang.

Källor och vidare lästips

“Allmänheten om samhällskris och volontärarbetete”, Novus/Röda Korset, 2018. <https://www.rodakorset.se/globalassets/rodakorset.se/dokument/om-oss/fakta-och-standpunkter/rapporter/novusundersokning-volontarer-viktiga-i-svensk-krisberedskap-190116.pdf>

“Det civila samhället 2019”, SCB 2021. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/naringsverksamhet/naringslivets-struktur/civila-samhallet/pong/statistiknyhet/det-civila-samhallet-2019/>

“Det civila samhället 2020 – Delrapport”. SCB, 2022. https://www.scb.se/contentassets/3d37f3bffc-104cc0a03a4e949a7ab16c/nv0117_2022a01_br_xftbr2201.pdf

“Det svenska civilsamhället – en introduktion”, Johan von Essen (red.), 2021

“Generosity in times of crisis. Swedish Helping Behaviours During the COVID-19 Pandemic”, Johan Vamstad, 2022)

“Krisinformation från svenska myndigheter”, www.krisinformation.se

“Lägesbild: Civilsamhällets insatser för Ukraina”, NOD 2022.

“Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019”, Ersta Sköndal Bräcke Högskola arbetsrapportserie nr 98, Johan von Essen och Lars Svedberg, 2020.

“Staten, kapitalet eller medborgaren – vem finansierar civilsamhället?” Giva Sverige, 2021. <https://www.givasverigese.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2021/11/staten-kapitalet-eller-medborgaren-2021.pdf>

“Tillsammans i krisen. Framtidens frivillighet inom krisberedskap och totalförsvar”, Svenska Röda Korset, 2019.

“Volontärbarometern 2022”, Volontärbyrån 2022

FORUM Idéburna
organisationer med
social inriktning

Forum – idéburna organisationer
med social inriktning
www.socialforum.se
kansli@socialforum.se
08-651 07 21

/Volontärbyrån/

Volontärbyrån
www.volontarbyran.org
info@volontarbyran.org
0771-24 14 00